

Ks. Józef S z y m a ń s k i, *Duszpasterze Polonii i Polaków za granicą. Słownik biograficzny*, t. I, Lublin 2010, (Biblioteka Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, XVI), ss. 198, 2 nlb.

W serii Biblioteka Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych ukazało się dzieło ks. Józefa Szymańskiego *Duszpasterze Polonii i Polaków za granicą. Słownik biograficzny*. Informacja, że jest to tom pierwszy, zapowiada następne. Nie jest to pierwsza próba słownika biograficznego duszpasterzy polonijnych, gdyż istnieją takie dla poszczególnych krajów, diecezji czy zakonów i Autor je wymienia. Autor pierwszego tomu omawianego tu *Słownika*, jest jednym ze znawców historii Polonii i jej duszpasterstwa polonijnego, a także piśmiennictwa poświęconego tym zagadnieniom. We *Wstępie* do pierwszego tomu wymienia bogatą literaturę, chociaż można by więcej. On sam jest autorem licznych artykułów i studiów dotyczących tej tematyki. Dobrze znanymi i uznanymi autorami lub wydawcami słowników są m.in.: Agata i Zbigniew Judycy. Dotąd opublikowali następujące: *Polonia. Słownik biograficzny* (Warszawa 2000), zawierający 827 biogramów świeckich i duchownych działaczy polonijnych; *W służbie Bogu i światu. Słownik biograficzny* (Toruń 2002), obejmujący krótkie biogramy tych duchownych, którzy w 2002 r. pełnili różne posługi duszpasterskie wśród Polonii; *Duchowieństwo polskie w świecie* (pod ich redakcją, Toruń 2002), w którym znajdziemy liczne życiorysy, niektóre dosyć obszerne. Wśród encyklopedii i słowników odnoszących się do Polonii wydarzeniem była *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, realizowana pod redakcją K. Dopieraty (t. I-V, Toruń 2003-2005). Biogramami obejmuje zmarłych i żyjących emigrantów wszystkich stanów i zawodów, którzy na Obczyźnie przebywali przynajmniej 10 lat i wyróżnili się osiągnięciami.

Książdź Józef Szymański w słowniku *Duszpasterze Polonii i Polaków za granicą* pisze, że wśród milionów emigrantów polskich i ich potomków, którzy przyznają się jeszcze do pochodzenia polskiego, pracuje kilka tysięcy duszpasterzy (s. 12). We Francji do lat siedemdziesiątych XX wieku pracowało według o. B. Panka 927 duszpasterzy¹. Celem tej publikacji „jest wydobyć, przypomnieć i zinwentaryzować ich obecność, wkładu – posługi duszpasterskiej wśród Rodaków”. Ta wypowiedź Autora wskazuje, że będzie to dzieło wielotomowe, zawierające biogramy duszpasterzy pracujących nawet krótko i już nieżyjących. W tomie pierwszym jest 117 biogramów, opartych na źródłach i opracowaniach. Każdy kolejny tom będzie zawierał życiorysy od A do Z, co ułatwia publikowanie życiorysów przygotowanych. Wszystkie mają przedstawiać przede wszystkim charakter duszpasterski ich działalności wśród emigrantów, czyli podtrzymywanie i pogłębianie życia religijnego poprzez Eucharystię, sakrament pojednania, nauczanie, organizacje kościelne, nie zapominając o tradycjach i organizacjach patriotycznych. Przy tych założeniach *Słownik* ks. Szymańskiego będzie się różnił od innych.

¹ B. P a n e k, *Materiały do dziejów Polskiej Misji Katolickiej we Francji*, z. XVIII: *Duchowieństwo polskie we Francji od 1922. Prezentacja stanu badań – katalog*, Paris 1996.

Praca składa się ze Wstępu (7-17), alfabetycznego słownika (s. 19-171), Bibliografii, obejmującej wykaz archiwów, z których korzystał, i opracowań (s. 173-191), Spisu treści (s. 193-196) oraz Wykazu skrótów (s. 197-198).

Wstęp jest bardzo skondensowaną historią Polonii, ale daje zainteresowanym podstawową literaturę, ułatwiającą pogłębienie wiedzy o jej dziejach w poszczególnych krajach. Szkoda, że Autor nie napomknął zagadnienia: integracja czy asymilacja. We wszystkich migracjach i duszpasterstwach migrantów, katolickich nie wyłączając, jest to problem poważny, w Niemczech od końca XIX wieku, a we Francji po roku 1918. W dokumencie bpa Chaptala (1861-?), sufragana arcybiskupa paryskiego, jego delegata do migrantów, z 1930 r., asymilacja jest wyraźnie zaprogramowana. Jego treść przytacza ks. J. Łuczak, sekretarz PMK we Francji². Dotyka tego problemu o. Panek, cytując fragmenty regulaminu dla diecezji Cambrai³. We *Wstępie*, wśród ważnych dokumentów Stolicy Apostolskiej, dotyczących duszpasterstwa wszelkich migrantów, winna być wymieniona konstytucja apostolska Piusa XII *Exsul familia* z 1 sierpnia 1950 o duszpasterskiej opiece biskupów ordynariuszów nad emigrantami. To ona, o szczególnej doniosłości dla organizacji duszpasterstw dla migrantów, wywołała poważny lęk, przynajmniej we Francji, że będzie służyła szybkiemu „sfrancuzianiu” Polaków. Na głosy zdziwienia, by nie powiedzieć krytyki, zareagowała Kongregacja Konsystorialna, łagodząc sformułowania konstytucji. Zagadnieniu asymilacji poświęcił specjalny odczyt⁴ Witold Kiedrowski (1912-2012), ks. generał brygady WP.

Istotną część pierwszego tomu dzieła ks. Szymańskiego stanowi *Słownik biograficzny*. Znalazły się w nim biogramy 117 kapłanów diecezjalnych i zakonnych, którzy część, a nawet całe życie kapłańskie poświęcili duszpasterstwu wśród Polaków poza ich Ojczyzną. Większość stanowili kapłani diecezjalni, 46 było kapłanami zakonnymi. Wśród diecezjalnych pierwsze miejsce zajmują kapłani wrocławscy w liczbie 12 ewentualnie 13, jeżeli doliczy się jednego kapłana zakonnego, który w 1942 r. został inkardynowany do diecezji wrocławskiej. Po sześciu kapłanów pochodziło z diecezji poznańskiej i przemyskiej, a po czterech z diecezji lwowskiej, łuckiej i łomżyńskiej; z innych po trzech, dwóch i po jednym. Oczywiście, te dane w następnych tomach *Słownika* mogą ulec zmianie. Małe potknięcie zdarzyło się w układzie alfabetycznym kapłanów pod literą „C”. Prawie wszystkie biogramy zawierają bogate dane o pochodzeniu, o formacji kapłańskiej, o działalności duszpasterskiej, patriotycznej, organizacyjnej, a także i naukowej.

W opublikowanym tomie znalazły się biogramy kilku rektorów misji katolickich, wśród nich biogram ks. Wilhelma Szymbora, rektora najstarszej Polskiej Misji Katolickiej, założonej w 1922 r. we Francji na fundamencie duszpasterstwa polskiego w

² J. Ł u c z a k, *Wychodźtwa polskie we Francji*, „Roczniki Katolickie” 10 (1932), s. 157-179.

³ B. P a n e k, *Materiały*, z. IV/1: *Księża polscy w duszpasterstwie Północnej Francji 1922-1929*, [Paris] 1994, s. 15-17.

⁴ Zob. APMK-Fr, F XI. Tolerancja, współpraca, integracja, asymilacja, wrogość. O ks. infulacie Witoldzie Kiedrowskim zob. „Głos Katolicki” 53 (2012), nr 6.

Paryżu, powstałego 1836 r. Są także biogramy jego następców: Witolda K.I. Paulusa, Franciszka Antoniego Cegiełki SAC, Kazimierza M. Kwaśnego i ks. Zbigniewa Bernackiego. W tym gronie znaleźli się także: Leon Broel Plater, rektor Misji Katolickiej w Nowej Zelandii, a następnie w Holandii; Czesław Chmielewski – w Szwecji; Ludwik Bombas – w Szkocji; Konrad Feliks Stolarek OMI – w Belgii; Hilary Majkowski – rektor w Luksemburgu. Zdecydowana większość duszpasterzy pracowała, choćby krótko, we Francji. Niektórzy duszpasterzowali w dwóch, trzech, a nawet czterech krajach, m.in. kapelani wojskowi – Ludwik Bombas, Jan Brandys, Leon Broel Plater, Karol Brzezina OMI, Marcin Chrostowski OP; misjonarze: Franciszek Cegiełka SAC, Andrzej Czeluśniak, saletyn; Bronisław Bieszczad (diec. przemyska); Alojzy F. Nosal (diec. sandomierska); Jan B. Stadnik OFMCap; Wawrzyniec Wnuk (archid. gnieźnieńska), także organizator kilku funduszów dla Kościoła w Polsce; Feliks Zapłata SVD. Wymienieni zostali misjonarze przebywający na „niehumanitarnej ziemi”: Aleksander Odoryk Beń OFMCon, Antoni Chomicki (diec. łucka), Martynian Wojciech Darzycki OFM.

W zakresie źródeł w następnym tomie należałoby umieścić Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech, obozy-ośrodki duszpasterskie. W tym podzespole są teczki 109 i 110, zawierające różne spisy kleru polskiego, m.in. *Podania księży o legitymację kapłańską*, w których znajdują się krótkie autobiogramy. Dobrze byłoby sięgnąć do archiwum Kongregacji Konsystorialnej (od 1967 r. Kongregacji ds. Biskupów), która mianowała stałych duszpasterzy dla migrantów. W APMK-Fr można spotkać niektóre nominacje w dziale A. III. 1. 1. *Nominacje, przekazywanie uprawnień...*; w R. II. 3. *Obsada stanowisk administracyjnych oraz duszpasterskich w Misji*. Może w ramach bibliografii warto sporządzić wykaz różnych słowników biograficznych i encyklopedii. Większy problem stanowi prasa, gdyż nawet ta religijna to bardzo dużo tytułów. Czy nie byłoby właściwe wymienić te najważniejsze periodyki? Poważny problem stanowią Opracowania. Piśmiennictwo poświęcone Polonii i Polakom na świecie jest bardzo obfite, omawiające motywy emigracji, kraje, liczebność, życie religijne, narodowe, organizacje polonijne. Dobrze Autor zrobił, ograniczając się w doborze opracowań zasadniczo do tych poświęconych przede wszystkim duszpasterstwu, zresztą zgodnie z tytułem, gdyż pełna bibliografia prac o emigracji polskiej zajęłaby sporo stron. Bardziej widoczna winna być Dania, także we Wstępie, obok Norwegii, w której Misja Katolicka istniała od 1953 r., i posiada już liczne opracowania. Odnośnie do Opracowań, dla przykładu podaję kilka pozycji, które powinny być wymienione, a mianowicie: wspomniany już artykuł ks. J. Łuczaka; dla PMK we Francji ważna jest praca G. Garçona, *Les catholiques polonais en France. Les années de fondation 1919-1949* (Lille 2004); dla duszpasterstwa w Niemczech – praca K. Kosickiego, *Duszpasterstwo wśród Polaków w Niemczech w latach 1945-1950* (Lublin 1993), oraz ks. A. Nadolnego; dla Argentyny – o. H. Wróbla, m.in. *W służbie Bogu, Kościołowi, zakonowi, Ojczyźnie i Rodakom* (Buenos Aires 2006); jego *Historia duszpasterstwa polskiego w Argentynie w latach 1897-1997* (Warszawa 1999) wymieniona jest w biogramie ks. Czeluśniaka, natomiast brak jej w wykazie opracowań. Bibliografia dotycząca duszpasterstwa polonijnego w byłym Związku Radzieckim stanowi poważniejszy problem, ponieważ duszpasterstwo na tym terenie dotyczy katolickiej mieszanek etnicznej. Na Białorusi mniejszość

polkokatolicka jest bardzo widoczna. W jednym i drugim wypadku piśmiennictwo o duszpasterstwie wśród tamtejszych Polonii jest już duże, a w Opracowaniach za mało widoczne. Także we Wstępie.

Autor podjął się opracowania tematu bardzo pożytecznego, gdyż zainteresowanie duszpasterstwem wśród Polonii i Polaków poza granicami Polski oraz duszpasterzami zaangażowanymi w tę działalność jest wielkie. Już w pierwszym tomie słownika ks. Szymańskiego znajdują się liczne biogramy, których brak w innych słownikach czy encyklopediach. Niektórzy duszpasterze Polonii powinni mieć na obszerniejsze biogramy, gdyż ich losy i działalność duszpasterska oraz narodowa zasługują na pogłębione opracowanie. Życzę Autorowi realizacji zamysłu i szybko ukazujących się kolejnych tomów.

Marian Brudziśz CSsR
Kraków

Україна–Польща 1920-1939 рр.: З історії дипломатичних відносин УСРСР з Другою Річчю Посполитою. Документи і матеріали / НАН України. Інститут історії України, упорядники Н.С. Рубльова і О.С. Рубльов, Київ: ДУХ І ЛІТЕРА 2012, ss. 624.

W 32. tomie „Studiów Polonijnych” zaprezentowano książkę poświęconą polskiej dyplomacji na Wschodzie w XX i na początku XXI wieku. Znaczna część wspomnianego opracowania dotyczyła powstania i działalności polskich przedstawicielstw dyplomatycznych na terytorium Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (USRR) w latach dwudziestych-trzydziestych XX wieku. Praca ta znacznie wzbogaciła dotychczasową literaturę na temat szeroko rozumianej polskiej aktywności dyplomatycznej na Wschodzie oraz wzajemnych stosunków dyplomatycznych między Polską a Związkiem Radzieckim.

Zupełnie inny charakter ma najnowsza publikacja, stanowiąca przedmiot niniejszego omówienia. Książka *Ukraina-Polska lata 1920-1939: Z dziejów stosunków dyplomatycznych USRR z II Rzeczpospolitą. Dokumenty i materiały* została opublikowana w 2012 r. w Kijowie przez wydawnictwo „Duch i Litera”, które działa przy Uniwersytecie Narodowym „Akademia Kijowsko-Mohylańska”. Wyjątkowość tej publikacji polega na tym, że jest to praca źródłowa. Po raz pierwszy w jednej książce zostały zgromadzone, i przedstawione dla szerszego grona czytelników, różnego rodzaju dokumenty i materiały dotyczące historii wzajemnych stosunków dyplomatycznych między Ukrainą Radziecką a II Rzeczpospolitą. Ramy chronologiczne tej pracy zostały uwarunkowane dwoma, bardzo ważnymi datami w historii obu państw. Z jednej strony jest to rok 1920, gdy zapoczątkowano polsko-sowieckie rozmowy pokojowe w Rydze, zakończone podpisaniem traktatu pokojowego (18 marca 1921), który m.in. ustalił granicę między Polską a Rosją i Ukrainą Radziecką.